

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ на тема „Властта в ситуация: Теоретични и емпирични аспекти“ от Леа Вайсова

Автор на становището: доц. д-р Тодор Христов

СУ „Св. Климент Охридски“

1. Общо описание на представения труд

Дисертационният труд на Леа Вайсова на тема „Властта в ситуация: Теоретични и емпирични аспекти“ се състои от увод, тринадесет глави, заключение, библиография от 135 заглавия на български и английски език и приложения, с общ обем 320 с. Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертационния труд. Посочените в него приноси са действителни.

2. Оценка на съдържанието на представения труд

Леа Вайсова изследва "Протестна мрежа". Но "Протестна мрежа" тук не е обект на изследване. Тя е по-скоро поле на социални взаимодействия, формирани от асиметрична (64), непрекъснато изместваща се игра на сили (72), чието съдържание не може да бъде предвидено (65) - субектност и власт (10), свое и външно (74), колективни мобилизации и политически дискурси (6), универсалност и партикуларност (55, 74).

Обикновено изследват социалните взаимодействия като записват или пресмятат, докато съумеят да ги артикулират като обекти, които могат да бъдат анализирани в тишината на кабинетите. Но така ги откъсват от живота им и дори да не ги убиват, все пак ги влагат във внимателно контролирана, стерилна среда, карат ги да водят живот *in vitro*.

В дисертацията си Леа Вайсова опитва да изследва социалните взаимодействия *in vivo*, като живее с тях. Разбира се, тя също записва - изследването се основава върху 14 дълбочинни интервюта с членове на "Протестна мрежа", проведени на границата между пролетта и зимата на 2014 г. (159). Но Леа Вайсова се стреми да улови не само гласовете на респондентите, но и шума на улицата (159), еуфорията, която още не е втвърдена в думи (55), видимите, но незабелязвани политики на именуване (167), ритъмът на изместване или разслояване на въпросите (172), начините на съчетаване на паузи и смях (168) или смехът, който трябва да уравни един смущаващ въпрос, без да го остави да премине в шега (101), кимането, което казва на

респондента безмълвно 'да', изплъзващо се на записващото устройство (99). При това Леа Вайсова не приписва на позицията си неподвижната непроницаемост на кабинетите, тя по-скоро я свързва в едно махаловидно движение между позициите на изследовател, участник, активист, приятел (11, 101).

Такова изследване не може да се радва на самоувереността на формалния или формализирания анализ, на който мнозина все още си надяват да гарантира научността на науките за обществото (243). То не може да се ограничи и до неконвенционалната изобретателност на етнометодологията и анализа на разговора, защото макар да се занимава със ситуираните практики на създаване на социален ред, изследва сблъскването на тези практики с тяхното външно - кризата, битките, другите като нас, които не искат да имат нещо общо с нас, скандалното, безсмисленото, отвратителното, недопустимото (148, 97-98). Същевременно, макар да разглежда въпроси на политическата теория, изследването не може да се опре на нейната възвишена нормативност, защото дори привидно саморазбираемите норми на демокрацията, прозрачността, върховенството на закона, борбата с корупцията губят чистотата си, щом се спуснат от небесата на мисълта в прахта на улицата, където бързо стават оръжия (10, 55, 125).

Поради това изследването не може да бъде структурирано, както дисертационните трудове, основани върху формализиращ анализ или нормативна теория. Анализът на научната литература е разслоен на два пласта, които условно ще нарека теоретичен и емпиричен, доколкото последният се разгръща като детайлен и изчерпателен преглед на социологическите и антропологическите изследвания върху протестите от 2013 г. Тези два пласта пресичат анализите на случаи или данни от интервюта, вместо да прекъсват преди тях. Поради това самите анализи не се свеждат до верифициране на предпоставени хипотези. Изследването на Леа Вайсова има по-скоро тези, отколкото хипотези и те кристализират в точки на напрежение между теоретичния, емпиричния и аналитичния му план. Например внимателната реконструкция на понятията на Ернесто Лаклау открива поне три точки на напрежение с данните от интервютата: респондентите не просто артикулират означаващи или искания, както изглежда при Лаклау, те говорят за други, които говорят срещу тях (10), празните означаващи, които свързват исканията им във верига от еквивалентности, всъщност не стапят различията помежду им (10), артикулациите им се утаяват във всекидневни очевидности, които се видоизменят заедно с всекидневните ситуации, в които ги използват, въпреки привидната стабилност на означаващите (55). Тези точки на напрежение отвеждат до въпросите как е конструиран колективният субект в протестите, как фигурата му е очертана от конститутивната външност на другите, срещу които протестира или пред чийто обективен или безучастен поглед говори за протеста си, как функционират празните означаващи или различията, при какви условия борбата преминава в хегемония (74-75). Те преливат в други въпроси, за да отведат до тезата, че елементите на протеста, например идентичността на протестиращите, фигурата на противника, отношението им към партиите или медиите, дори начините на разказване или социалните афекти, не са предварително дадени, а биват изработени в хода на протеста от самите протестиращи (159). Тезата на свой ред става основа за критика на други изследвания на протестите от 2013 г., които приемат за предварително ясно какви са протестиращите, какво означава лидер или къде минава границата между медии и улица (150-159).

Тъй като тезите на изследването израстват от напрежението между различните планове на работа, методологията му не би могла да бъде, както при един формализиращ анализ, предварително конструирана статистическа машина, която непобедимо трансформира социалните взаимодействия в обекти. Методологията на Леа Вайсова е по-скоро кутия с понятийни инструменти, аналитични оптики, малки технически изобретения, които се изработват и усъвършенства в хода на изследването. Например понятийната рамка е сглобена от понятия на Мишел Фуко, Ернесто Лаклау и Шантал Муф, Алфред Шюц, Макс Вебер, етнометодологията. Но сглобяването им е мотивирано не от абстрактни теоретични съображения или от историята на социалните науки, а от политиката на изследването и от нуждата да бъде отчетена спецификата на изследвания материал. Аналитичната оптика, през която е описана "Протестна мрежа", е изработена чрез постъпателно калибриране на оптиките на други изследователи на протестите, тласкано от стремежа да бъде увеличен обхватът им, изострен фокусът им, осветени слепите им петна. Техниката на интервюиране е адаптирана така, че да отчете амбивалентността на позицията на интервюиращия, колебаеща се между полюсите на социолога и активиста.

Този начин на организиране на изследването е позволил на Леа Вайсова да улови поне три типа феномени, за които биха останали слепи формализираща анализ, нормативната теория и може би дори класическата етнометодология, ориентирана към проблема за разбирането.

На първо място, индексичността на езика на протестиращите. Изследването показва, че той е двойно ориентиран, защото отчетва едновременно гледната точка на протестиращите и точките, от които ги гледат противниците на протеста (16, 150-151). Тъй като е артикулиран едновременно от две асиметрични гледни точки, езикът на протеста е пропит от несигурност, която изглежда не толкова несигурността на едно модерно пресмятане или на една традиционно норма, колкото превръщането на тези две форми на несигурност във функция на неизвестни - интересът (89), тактиките и стратегиите на противниците и съюзниците (16). Поради това протестиращите всъщност не могат да обяснят докрай какво искат да кажат (182). Но не защото не знаят какво говорят или какво искат, а защото знанието им е конституирано от отношението към едно външно, което може да бъде отчетено само под формата на несигурност. Наистина, какво означава 'оставка', 'мафия', 'олигархия', 'пропаганда', 'яхане на протеста', или дори 'демокрация'? Интервютата показват, че 'оставка' функционира като празно означаващо (149, 202), 'мафия' означава богатство, превърнато във власт, която налага и същевременно приватизира правила (174-175), 'пропаганда' - език, който има властта да изгражда образа на протестиращите в очите на публиката (184), 'демокрация' - небесно възвишеният свят на една съвършена меритокрация, в която всеки има, каквото заслужава (173). Но тези обяснения са несигурни, защото смисълът им зависи от незавършената, непрестанно развиваща се тактическа ситуация на битката срещу противника, както личи например от анализа на колебанията дали ГЕРБ трябва да бъдат третираны като съюзник, противник или 'мафия' (209). При това много от понятията, конструирани от протестиращите, са разцепени: докато някои свързват олигархията с корупцията, подкопаваща върховенството на закона, други разпознават в нея структурен елемент на късномодерния капитализъм (108); докато някои схващат 'яхването на протеста' като използването му от партии, други го

разпознават в опитите "Протестна мрежа" да бъде реорганизирана вертикално вместо хоризонтално (203, 228). Но дори когато използват подобни разцепени понятия, протестиращите изглежда се разбират и се обръщат заедно към своите противници. Изследването на Леа Вайсова показва, че това се дължи на съвместното действие на поне два свързани механизма. От една страна всекидневното знание, което се утаява в хода на протестите, като споделена очевидност, маркираща границата между участници и външни, например споделената очевидност какво е шокиращото в назначението на Делян Пеевски за директор на ДАНС (99-100, 178). От друга страна - самата несигурност, която разтваря сцени на свобода не само в плана на действието, но и в дискурсивен план (90, 85).

На второ място, изследването на Леа Вайсова показва как субектът на протеста се изработва в хода на самия протест (150). Протестиращите се разпознават в едно 'ние', чиито граници са очертани от споделени очевидност и несигурност и могат да бъдат прекрачени дори от една от 'нас', щом тя ги постави под въпрос (98-99, 103). При това 'ние' е сложно стратифицирано, устроено е като групи от групи, дистанциите между които пресичат в различни посоки от индивиди, тласкани от непредвидими гравитационни сили (221, 237). Наистина, това 'ние' е идентифицирано с гражданското общество, но фигурата на самото гражданско общество е очертана от властови и морални асиметрии. Поради това гражданското общество никога не е едно или цяло, винаги част от цяло (29) и следователно функционира като механизъм за стратифициране, скачен с педагогически и управленски механизми (31). Всъщност значението на 'ние' е дотолкова плаващо, неприкрепено към никаква предварително установена идентичност, че разказът за него винаги започва като прекъсване на друг, всекидневен разказ (161), за да декларира суспендирането на нормите на обичайния социален ред (162) и след това да прелее в разкази за други, за множества (162), като че намирайки референциална опора единствено в цифрите (163). Но макар 'ние' на протестиращите да не може да бъде закрепено към предварително установена идентичност, дори към призрачната идентичност на гражданското общество, то не е празно означаващо. 'Ние' е изтъкано от знание за другите, което респондентите описват като познанство. Да познаваш другия по този начин означава не да знаеш какъв е. Познанството не преминава в незнание, когато се окаже, че другият не е такъв, какъвто си го виждал, например когато се окаже симпатизант на ГЕРБ (218). То означава по-скоро да имаш доверие на другия, доколкото е функционален на протеста (218). Или просто да чувстваш, че не си сам (168). Тъкмо защото е вкоренено в такова всекидневно знание, значението на 'ние' за протестиращите зависи в дотолкова голяма степен от организирането на градски или виртуални пространства, например превръщането на кафенето до Националната художествена галерия в център в центъра (219) или ограждането на виртуалното пространство, споделяно от организаторите на Facebook събитието, достъпът до което може да бъде платен единствено с твърдата валута на доверието (221) или с пожертвования, например с жертване на време и сили (225). Тъкмо затова изглежда толкова важно и открояването на 'ние' на протестиращите като красиво лице на фона на безличния пейзаж на провинцията (182, 184, 197).

На трето място, изследването на Леа Вайсова показва, че протестиращите издигат нормативни претенции, които биха били неразбираеми, ако не отчитаме локалното им конструиране. Тъй като са

изработени откъм фигурата на противника, те не могат да бъдат абстрахиращи от стратегическата и тактическата ситуация (105). Например респондентите настояват, че знаят какво наистина се е случило. Но нормативната валидност на претенциите им да казват истината трудно може да бъде доказана, защото не съвпада с официалната версия за събитията, представянето им в медиите или дори с начина, по който те се утаяват в очите на мълчаливата публика. Поради това се налага общовалидността на претенциите им да бъде локално изработена (218). Преди всичко чрез двойната игра на настояването, че са свидетели (92, 94, 188) и превъзможването на неизбежната ограниченост на гледната точка на свидетеля посредством нейното виртуализиране, например чрез стрийминг, достъпен онлайн в реално време (199). Но също и чрез превръщането на противника в мишена на дискурсивни техники като непрекъснатата подозрителност (127), разкриването на една рационална организация на видимото, устроена като прикриване, като удържане в мълчание на едно юридическо или морално престъпление (128), изискването на признание, предполагащо престъпление, разкриващо се все още единствено като тайна (69), както и чрез сглобяването на тези дискурсивни техники в бойна машина, машината на една критика (42), задвижвана от сложна смес от морални норми, политически идеали, разследваща власт, психиатрична власт, конспиративни теории (59, 130), която можем да различим под наглед добре познатите лица на гражданина следовател (128) или борбата с корупцията (121).

3. Въпроси и коментари

Бих искал да поставя следните въпроси във връзка с изследването:

1. Въпросът какво е шокиращото в назначението на Делян Пеевски за директор на ДАНС проблематизира нещо повече от очевидности, споделяни от респондентите и интервюиращата ги активистка (98-100). То поставя въпроса за означаването на едно празно означаващо, плътно сдвоено с празното означаващо на искането за оставка (149). Възможно ли е реакцията на респондентите тук да бъде обяснена не просто с осезаемата нересипроичност на перспективите на участниците в разговора, пробиваща естествената нагласа, а също и с това, че те долавят във въпроса потенциална критика, артикулираща празното означаващо на протестите като знак, изпразнен от значение? Въобще как се съотнасят регистрираните от изследването споделени очевидности от рода на това какво е мафия или как трябва да се протестира към празните означаващи (178)? Дали ако са артикулирани, всекидневните очевидности могат да бъдат мислени като празни или плаващи означаващи?
2. Асиметрията между мълчание и право да се казва истината е анализирана в контекста на "София прайд" (59). Но тази асиметрия е ключова и за режима на казване на истината, анализиран първоначално в контекста на борбата с корупцията, след това - в контекста на начина, по който респондентите артикулират фигурата на противника. Струва важно да

бъде анализирано мълчанието също и в този контекст. Ако го мислим като властова практика, която образува или преобразува един сведен към мълчание обект (62), има ли фигури на мълчанието в протестите от 2013 г.? Може ли като такава фигура да бъде разпозната 'провинцията' (182, 184)? Зависи ли от такива фигури на мълчанието правото да се казва истината, за което претендират протестиращите?

3. Понастоящем анализът на артикулираното от протестиращите 'ние' може да бъде обобщен с фразата на един от респондентите, "да чувстваш, че не си сам" (168). Но има ли случаи, в които това 'ние' разделя, вместо да събира, отграничавайки сред 'нас' тези, които не са 'едни от нас'? Какво е отношението между това 'ние' и фигурата на провокатора (23, 204), който респондентите като че също свеждат до мълчание? Възможен ли е полемилогичен анализ на казването на 'ние' в контекста на протестите?
4. Накрая, как се отнася фигурата на свидетеля, описана във връзка с начина, по който респондентите си дават право да казват истината за протестите (199), към понятието за наблюдател на Алфред Шютц (92, 94)? Дали в качеството на свидетели респондентите са също и наблюдатели на протестите? Или след като наблюдението у Шютц предполага анонимизиране, типизиране и хомогенизиране на наблюдаваното (94), то е асиметрично спрямо истината на свидетеля, така че протестиращите са свидетели на себе си, но наблюдават противниците или масите, подвластни на пропагандната машина?

4. Заключение

С оглед на постигнатите в дисертационния труд изключителни научни резултати убедено препоръчвам на членовете на научното жури да присъдят на Леа Вайсова научната и образователна степен „доктор“.

доц. д-р Тодор Христов

21.05.2018 г.

София